

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sefer ha-emunot ve-ha-de'ot

Se'adyah <Ga'on>

<אוגג הידעס>

Laiptsig, 619 [1858 oder 1859]

ישימחה רמאמה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9691

האדם שערי הדת והחכמה, ושומע זה יחשוב כי הוא הכרח, והוא מ"ש (תכליס כ"ה) דרכיך יי' הודיעני אורחותיך למדני. ועוד (סס כ"ז) הורני יי' דרך ונחני בדרך מישורי. ועוד (סס קי"ט) העבר עיני מראות שוא. ועוד (ד"ס ז' ל) גם ביהודה היתה יד האלחים. והשלישי אות מלאה יחדשנה הבורא, ותהיה סבה להאמין עם רב, וישמענה השומע ויחשוב כי פעל העם הכרח, כאשר אמר אליהו ענני יי' ענני וידעו העם הזה, (מלכיס א' י"ח) ר"ל כי האש כשתרד ותשרוף העולה, תסב בה את לב העם אשר הוא אחרנית. ואין במאמר הסתר וולת ההא שנאמר האחרנית. וכן בעת הישועה אשר אמר (יחזקאל ל"ו) ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו, איננו רוצה בזה דבר כי אם הראות האותו והמופתים.

ואחר אלה השמנה שרשים לא נשאר כי אם מה שהטעות בו מפני סדור הפסוק, באמרו (תכליס ל"ח) לך לדרך הטאתי והרע בעיניך עשיתי וגו'. חשב השומע כי זה חשב אומר כי הוא בעבור שיתקיים עליו מה שגזר בו אלהיו, ואיננו שב אמרו למען תצדק על חטאתו, אך הוא שב על אמרו, ומחטאתי טהרני. הוא אמרו כפר לעוני עד שיתקיים מאמרך אשר אמרת וגורת, כי מי שישוב אליך תכפר לו, וזה ממה שנוהג בלשון דומה, כאמרו (סס ל"ד) צעקו ויי' שמע. אשר איננו שב על פני יי' בעושי רע, אבל הוא שב על עיני יי' אל צדיקים: ועם אלה הבאורים יסתלקו כל הספקות אשר הם מדמים ההכרח, וטענת בוראנו שלמה על ברואיו בעבודתו והמרותו אין להם טענה עליו. וכמו שאמר הכתוב (איוב ד') האנוש מאלה יצדק אם מעושהו יטהר גבר. וכאשר התקיימו האותות המלאות ושליחות הנביאים.

נשלם המאמר הרביעי מן הספר:

המאמר החמישי

זכויות וחובות:

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, הודיענו אהינו יתברך, כי עבודת האדם אותו כשהם רבים נקראו זכויות, ושהמרותיו

כשירבו נקראו חובות וכי הכל שמור אצלו על כל עבדיו, כמ"ש
 (ירמ' ל"ב) גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על דרכי
 בני אדם. ונאמר עוד (חיוז ל"ד) כי עיניו על דרכי איש וגו'. וכי
 הם פעלים יפעלו בנפשות וישימום זכות או מטונפות, כאשר הוא
 אומר בעונות, ונשא עונו ונשא חטאו, ואל עונם ישאו נפשם,
 (סו"ט ג') הנפש ההיא עונה בה (צמדזר ט"ו). ואם יעלם זה מבני
 אדם ולא התברר אצלם, הוא גלוי אצלו יתברך, כמו שאמר
 (ירמ' י"ז) אני יי' חוקר לב בוחן כליות וגו'. והביא על כל
 הענינים האלה האותות והמופתים וקבלנום: וכאשר התקיים
 לנו זה, התעסקתי בעיון בענין הזה כאשר קדמתי, וראיתי
 בנמצאות מלאכות דקות נעלמות מרבים מבני אדם, וידמו
 טוביהם לרעיהם עד שיגיעו אל החכם מהם, ויכיר מה שיש
 בינותם, ומהם מלאכת הרצוי, תראה הפתי אשר איננו בקי
 בה, מדמה הדינר הטוב לרע, עד שיבדילם המרצה. ומהם
 מלאכת הרפואות, תראה הפתאים מבקשים דפיקת הגידים,
 ולא ידעו מהפשטם והקבצם, מה האיכות הגוברת על הגוף,
 וידעם הרופא הבקיא. ומוזה חכמת הקיאפה, אשר הם מביטים
 בקוי הפנים והרגלים, ומבדילים בין איש לאיש, במה שהוא
 נעלם מזולתו, ממי שאין זאת מלאכתו. וכן במלאכת הפנינים
 מאודם ומפטרדה וברלח וזולתם, לא יכירם כי אם הבקי.
 והכלל כל מלאכה דקה הרבה ממומיה, יעלמו מן הפתאים
 ויראו לחכמים, וכאשר מצאתי אלה הדברים המלכאותיים
 כאשר ספרתי, הוספתי להחזיק במומי הנפשות העונות
 והאשמים, אף על פי שאינם נראים לבני אדם, מפני שאין
 חושם משער בם, והם נגלים לעושיהם, כי הוא בראם, והחל
 אותם, והוא שהנפש עצם שכלי זך יותר זך מעצם הכוכבי
 והגלגלים, ואנחנו אין אנו רואים אותה בחושנו, ואיך יתבאר לנו
 מה שפועל בעצמה ומעביר אותה? אך הוא מבואר לבוראה
 ובורא הגלגל, ועל כן ישים השמים והכוכבים דומים לה בענין
 הזה, כשהוא אומר (חיוז ל"ה) וכוכבים לא זכו בעיניו, ושמים
 לא זכו בעיניו (סס ט"ו). ואומר כי היא לו כאור הנר אשר
 יחופש בו כל המחבואים והחדרים ויראה כל מה שהוא נסתר
 בם, כמ"ש (משלי כ') נר יי' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ואמר
 עוד כי הוא חם כאש אשר תתיך הוהב והכסף בכור ותוקק

אותם, כמ"ש (סס י"ז) מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות יי' ואמרתיו מה נפלא הדבר הזה, כי האדם הוא אוכל שתי אכילות מותר ואסור, ורואה אותם שזנין אותו, ובעל שתי בעילות מותר ואסור, וימצאם ערבים, וחושב אותם על דרך אחת, והמרצה הוא מרצה מה שפועלים ברוח כאשר בארנו, וכמ"ש (סס כ"ח) כל דרך איש ישר בעיניו. ואחר כן התבאר לי כי הזכויות כשירבו לנפש, תוך ותאיר, כמ"ש (ליוז ל"ג) וחיתו באור תראה, לאור באור החיים (סס). וכאשר ירבו עליה העונות תעכר ותחשך. וכאשר אמר במי שהם כן, (תהלים מ"ט) עד נצח לא יראו אור. ואחר כן הודיענו כי הוא שומר כל אלה הזכויות והחובות על כל בני אדם, והמה אצלו ככתובים אצלנו, כמ"ש על הצדיקים (מלאכי ג') ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי' ולהושבי שמו. ואמר על הרשעים, (ישעי' ס"ה) הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי. וכאשר השתכלתי בזה המשל מדברי החכם, מצאתי בתכלית התקון והנכונה, והוא שאנחנו המון הברואים, מפני שמצאנו ביכלתנו אשר שמה החכם בנו שנבין האותות אשר נדבר בם, ונוליד לכל אות סימן מהמכתב, עד שנשמר בזה חשבוננו, וכל ההרושים אשר נצטרך לדעתם, כל שכן שיהיה בחכמתו הוא מה שישמור עלינו הכל בבלי כתב ולא ספר. ודמה לנו זה בכתב, בעבור שהרגלנו בו החשבון, לקרב אל הבנתנו כאשר בארתי. והודיענו עוד, כי בעוד שאנחנו עומדים בעולם המעשה, הוא שומר על כל אחד מעשהו, וכבר זמן גבולו עליו לעולם האחר אשר הוא עולם הגמול, והעולם ההוא יבראהו כשישלים כל מספר המדברים אשר הייבה חכמתו שיבראם, שם יגמל הכל כפי מעשיהם, כמ"ש החכם (קסלת ג') ואמרתיו אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים, ואמר עוד (סס) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו'. ואני עתיד לבאר דעת הגמול במאמר התשיעי מהספר הזה במה שיכשר. ועם זה לא הניח עבדיו בעולם הזה מבלתי גמול על הטוב, ועונש על האשם, מה שיהיה לאות ולסימן לכל המונח לעת הקבץ מעשה הברואים. ועל כן אנחנו רואים שהוא זוכר בתורה הברכות אשר בפרשת אם בהקותי, ואומר בכמוהם (תהלים ס"ו) עשה עמי אות לטובה. וזוכר הקללות אשר בזהה אם לא תשמע,

ואומר עליהם (דברים כ"ח) והיו בך לאות ולמופת ומענינם בעולם הזה, וכל הזכויות שמורות לצדיקים וחסומות כמ"ש (סס ל"ג) הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי.

וכיון שהקדמתי אלה הדברים, אני רואה לספר מדרגות הברואים באפני זכויותם וחובותם כמה הם, ממה שידענו מן הכתוב ומן המקובל, ואשים כל אחד מהם במקומו כאשר יעדתי, לבעבור יתישרו בו רבים מבני אדם. ואומר שמדרגות בני אדם בשער הזכויות והחובות עשרה מעלות; צדיק ורשע, ועובד וממרה, ושלם ומקצר, וחוטא ומזיד, ושב וכופר. ויש הנה השוה מופרש לבד, כדי שאדבר על ענינו. וראוי שאבאר כל שער מהם ומה שיש בו. ואומר נקרא צדיק מי שרוב מעשיו זכויות, ורשע מי שרוב מעשיו חובות. והענין הזה דומה לדברים הטבעיים. והוא שהחכמי קורין לדבר חס, כאשר יהיה החסם בו יותר מן הקור, וקורין לדבר קר, כאשר יהיה הקור יותר מן החסם. וקורין לגוף בריא כשהבריאות בו יותר, וחולה, כשהחולי בו יותר. ועל הדרך הזה באו השמות הנבואיים, שקורין האדם צדיק כשהיה רוב מעשיו צדק, כאשר קראו יהושפט וחזקיהו צדיקים, אע"פ שהיה במקצת מעשיהם חטא, כאשר נאמר ליהושפט (ד"ה ז' י"ט) הלרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב ובזאת עליך קצף. ונאמ' לחזקי ולא כגמול עליו השיב חזקיהו (סס ל"ג) וכמו שקראו יהוא רשע, וחוא בטל את הבעל, וקראו צדקיהו רשע, וכבר הציל ירמיהו. וממה שזכר אותו החכם בשער הזה, לגמול בעולם הזה עבדיו על המעט ממעשיהם, עד שישאר להם הרוב לעולם האחר, כי לא יתכן להעתיקם בעולם ההוא ממדרגה אל מדרגה, כי כל אחד מהגמולים עומד תמיד במה שהוא בו, כאשר אמר (דניאל י"ג) לחיי עולם ולדראון עולם. ושם הגמול על המעט בעול' הזה, כאשר בכלל הזכויות שהם לזמן הרחוק, והמעט מן הזכויות לעולם הזה, כאשר אמ' (דברים ז') וידעת כי יי' אלהיך הוא האלהים שומר הברית והחסד וגו' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו. ומחלק הענין הזה, כי משה ואהרן חטאו חטא אחד, וענש אותם עליו בעולם הזה, כמ"ש (במדבר כ') יען לא האמנתם בי להקדישני וגו' לכן לא תביאו וגו'. ושאיבה בן רבעם עשה טובה אחת, וגמל אותו עליה בעולם הזה כמ"ש

(מלכיס א' י"ד) כי זה לברו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב ועל השרש הוזה אפשר שיהיה לצדיק הטאים רבים, חוייב שיהיה בעבורם כל ימי חייו נגש ונענה, ואפשר שיהיה לחוט' זכויות רבות, ראוי שיהיה בעבורם רוב ימיו בטוב ובוה אמרו רבותי דיל קדושין ד"ע כל שזכויותיו מרובין לו מעונותיו מרועין לו ודומה כמי ששרף את התורה כלה, וכל שעונותיו מרובין מזכויותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים את התורה כלה. וזה המאמר במי שעושה זכויות וחובו', ובעת שעושה הזכות לא התחרט על החובה. ובעת שעושה החובה לא התחרט על הזכות. אבל מי שעושה זכויות רבות והתחרט עליהם, כבר אבדם כלם בחרטתו, ובו נאמר (יחזקאל י"ח) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וגו'. ומי שעשה חובות רבות והתחרט עליהם וקיים חקי התשובה, כבר הסירם מעל עצמו, ובו אומר (סס י"ח) ובשוב רשע מרשעתו וגומר. ואחר כן אמר (סס י"ח) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו (ואח"ל) בביאור זה בתורה על הראשונות. ועל השרש הוזה גם כן, אפשר שיהיה איש צדיק, זכויותיו מוכנות לו לעולם הבא, ויתחרט עליהם, ויפלו מההכנה לעולם הבא, ויגמלהו הבורא עליהם בעולם הזה על קצתם, ויראוהו בני אדם כאשר החל לכפור, החלו טובותיו, וימלאם לבם לחטא, והטובה ההיא אינם בעבור מה שהחל בו מן הכפירה, אבל היא טובת מה שהיה מוכן לו, והכו בו על פניו. ואפשר שיהיה אדם רשע מוכנות חובותיו לעולם הבא, ויתחרט עליהם וישוב, ויפלו מענוש אותו עליהם בעולם הבא, ויפרעו ממנו בעולם הזה, במה שאי אפשר בלעדיו מענוש עולמי, כאשר אני עתיד לבאר. ויראו אותו בני אדם, כאשר החל לשוב מחטאתיו, או באו עליו הרעות, ויתמהו ולא ידעו כי זה שמצאו איננו בעבור מה שהחל בו אך משארית מה שסר ממנו, וכאשר יתבוננו בני אדם במינים האלה, יגלו מעליהם הספקות, ויחזקו לבותם לעבודה, כמ"ש (איוב י"ג) ויאחו צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אמן. ואם יאמר אומר, שחובה אחת תפסיד זכויות רבות, איננה עושה זה, אלא שיש עמה חרטה, בעבור עלת החרטה לא בעבור עצמה. ושזכות אחת תתקן חובות רבות, איננה עושה זה כי אם עם התשובה, בעבור התשובה לא בעבור עצמה. והוצרכתי לביאור הזה מפני

שראייתי אנשים מזוייפים הדברים, ואומרים אם יש בשיעור כפירה אחת, לאבד הרבה מן האמונה, לא יתכן להיות בשיעור אמונה אחת, מה שיאבד הרבה כפירות, ואם יש בכח אמונה אחת, מה שייסיר הרבה כפירות, לא יתכן להיות כפירה אחת, מה שייסיר הרבה מן האמונה, ויהיו המאמינים נבוכים בדברים האלה.

ואחר כן אומר, כי אני מוצא יסורי הצדיקים בעולם הזה על שני דרכים, אחד מהם על הטאים מעטים, כאשר הקדמתי לבאר. והשני התחלת רעה יביאה הבורא עליהם, כשידע מהם שהם סובלי' אותה, ואחר כן יגמלם עליה טובה, כמ"ש (תהלים י"ח) יי' צדיק יבחן. ולא נהג לעשות כן עם מי שאינו סובל, מפני שאין בו תועלת. אבל התועלת בסבול הצדיקים, כדי שידעו בני האדם, כי לא בחרם האלהים לחנם. וכאשר ידעת מענין איוב וסבלו. אלא אם יהיה האדם נענש ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו על מה הביאם עליו? נהג להודיעו, כאשר אמר (ירמיה' ח') והיה כי תאמרו תחת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה וגו'. ובוה תקון מפני שמביאו לסור מחטאתיו. וכאשר יהיה האדם נבחן ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו למה הביאם עליו? נהג שלא להודיעו. כאשר אמר משה רבינו (צמדבר י"ח) למה הרעות לעבדך? ולא באר לו. ואמר איוב, (איוב י') הודיעני על מה תריבני? ולא באר לו. ובוה עוד תקון כדי שלא יהיה סבל הצדיק נקל אצל בני אדם, ויאמר לא סבל כי אם בעבור שידע כי גמולו יהיה גדול. ואומר עוד כי אפילו השלם יתכן שמריעין לו לגמול אותו, כי אני מוצא העוללים מריעים להם, ואין ספק אצלי בגמולם. ויהיו היסורין שמביא עליהם הבורא לטוב להם, כמו מוסר אביהם להם להכותם ולאסרם, כדי למנוע מהם החוק, וכאש' ישקם הרפואות המרות הנמאסות להסיר מחלوتם. וכמו שאמר (דברים ח') כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך. ואמ' עוד בכמו זה, (משלי ג') כי את אשר יאהב יי' יוכיח וגו'. ואם יאמר אומר הוא יכול להיטיב להם בשעור הגמול הזה מבלתי יסורין. נשיבתו בתשובתינו הראשונה אשר אמרנו, כי נטה בנו אל החלק הגדול. כי ההטבה על דרך הגמול יותר גדולה ממה שעל דרך החסר.

ואחר כן אומר, כי טובת הכופרים בעולם הזה והארכתם, היא על שבעה דרכים. יש מהם מי שידע הבורא ממנו שעתיד לשוב, והוא מאריך לו כדי שתשלם תשובתו, כאשר מצאנוהו שהאריך למנשה כ"ב שנה עד שחזר בתשובה ל"ג שנה אעפ"י שתשובתו, לא נשלמה לו. ומהם מי שהאריך לו כדי שיצא ממנו בן צדיק, כאשר האריך לאחו ויצא ממנו הוקיהו, וכאשר האריך לאמון ויצא ממנו יאשיהו. ומהם מי שמאריך לו להנקם בו מאנשים רשעים ממנו, כאשר אמר על אשור (ישעי' ו') בגוי חנף אשלחנו וגו'. ומהם מי שמאריך בעבור בקשת צדיק, על דבר שיהיה בו תקנתו כמו שאמר ללוט (בראשית י"ט) הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי וגו'. ומהם מי שמאריך לו להכביד עליו העונש, כאשר הציל פרעה מעשר המכות עד שהטביעו בים, כאשר אמר (תהלים קל"ג) ונער פרעה וחילו בים סוף. ועל הענינים האלה שאל ירמיהו אלהיו על האנשים הרשעים, להודיעו על איזה דרך הוא מאריך להם, לא שהיה הדבר רע בעיניו כשאמר (ירמיה' י"ג) מדוע דרך רשעים צלחה וגו'. והודיעו כי הוא על הפנים האחרוני, כדי לענשם ענש חזק, כאשר אמר בפרשה שאחריה (סס י"ג) עד מתי תאבל הארץ וגו'. וכיון שבארתי מה שצריך אליו בשער הצדיק והרשע, אהבר אליו שאומר, הנה אנהנו רואים הכתוב אומר, (קכלת ט') וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ודמיו כובב נופל בשמן רוקח, כמו שאמר אחריו (סס) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. אין זה כי אם על קריאת השם בלבד, כאלו היו לו לאדם מאתים ואחד מעשים, מהם מאה זכיות ומאה חובות, יהיה ענינו שווה. ואם יהיה המעשה האחד טוב, נקרא בו צדיק. ואם יהיה רע, נקרא בו רשע: אך העובד, הוא אשר יחד לו מצוה אחת, לא יעברנה כל ימי חייו, שאם יסכים בזולתה או יחלק בה לא יקצר בזאת כלל, כאלו שם לעצמו שלא יאבד חפלה בזמנה, או שלא יקנה ממון מצד אסורא בשום פנים, או שלא יבעל בעילת אסורא מעולם, והדומה לזה. וכמו שאמרו רבותינו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונוחל את הארץ, ובאר זה כגון שיחד לו מצוה אחת לעשותה כגון כבוד אב ואם. אבל מי שלא הניח מצוה שלא עבר עליה פעם אחת אינו נקרא עובד. אבל הממרה הוא מי

ששם לעצמו חק לחלוק על מצוה אחת תמיד, וקדמוננו קוראים אותו משומד. והדמיון בזה כאלו יש בבני אדם מי שרואה כי מצוה מהמצוות קצר בה, והוא משתדל לשמרה כאלו היה קשה לו, מצות הרבית או מצות המאכל, והוא מתנהג באחת מהם כפי מה שיוזמן לו. ועל כן יש לכל אדם מצוה כפי התחלקות דעתו. אבל השלם מי שהתישר לו לקיים כל המצוות וההזרה ו' ולא קצר במאומה מהם, והוא שיקרא צדיק גמור. אעפ"י שבני אדם הושבים כי מציאת אדם שהוא כן, רחוק שינצלו לו כל דרכיו, ואני רואה שיתישר זה, כי אם לא יהיה לא היה החכם מצוה בו. ואם יאמר אומר, מפני שמצאנו בתורה (צמדבר כ"ח) ושעיר השאת אחד לכפר עליך, ידענו כי אי אפשר בלתי חטא, נאמר כי זה נכתב על האפשר, ואם יחטא יכפר לו בו, ואם לא יהיה לנו עליו הגמול. ואם יאמר, איך אמר, (קבלת ז') כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, נאמר לא אמר זה כי אם על היכלת, כי אין אחד מן הצדיקים יכול לעשות טוב אלא הוא יכול לעשות רע, אבל הוא בורר בטוב ומגבירו על הרע. אבל המקצר הוא המיקל במצוות עשה, והוא שנאמר עליו עובר על מצוות עשה, והוא המקל בתפילין ובציצית ובסכה ולולב ושופר והדומה לזה, והוא במעלה הזאת מן החטא. אך החוטא הוא העובר על מצוות לא תעשה, אבל לא על החמורו, ובאי זה צד נדע שאינם חמורו, מפני שלא הגדילו ענשם בעול הזה, והוא נקר' עובר על מצוות לא תעשה, והוא כמי שמקל בנבלה וטרפה ושעטנו ובעוננות ובכחש, והדומה לזה, שענינו במעלה הזאת מן החטא. אבל המזיד הוא שעובר על החמורות, והם שיש בו כרת בידי שמים, ומיתה בידי שמים, וארבע מיתות בית דין, ובוה נדע כי הם חמורות, כמו העריות וחלול שבת והאכילה ביום הכפורי וחמץ בפסח, והדומה לזה, הוא במעל' הזאת מן החטא. אבל הכופר הוא העובד העקר, ר"ל בורא הכל יתברך וית', ועובד אותו על שלשה דרכים, אם שיהיה עובד זולתו מדמיון עשוי, או אדם או שמש או ירה, וכמו שיש בלא יהיה לך אלהי אחרים, או שלא עבד זולתו ולא עבדו, והוא איננו עובד דבר, לא אמת ולא שקר, וכמו שיש בפרשת (לויז כ"ח) האומרים לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא הפצנו. או שיהיה בספק

באמונתו, והוא נקרא בשם מאמין, ואפשר שיחפלל ויתחנן ואין לבו שלם ומאמין, והוא מפתה במאמרו ובאמונתו, וכאשר אמ' (תהלים ע"ח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. והוא נקרא מי שנתחלל בו שם שמים, והוא במעלה הזאת מן החטא. ואלה כלם כאשר ישובו, יכופר להם בעולם הזה, הוץ ממה שכתב בו הבורא לא ינקה, כי אי אפשר שלא תבא עליו רעה עולמית. והעשירי הוא השב, חמקים עניני התשובה. ועניני התשוב' ארבעה, העויבה, והחרטה, ובקשת הכפרה, ושיקבל על עצמו שלא ישנה. וארבעתם מקובצים במקרא במקום התשובה, באמרו (סוטה י"ד) שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל יי' ואמרו אליו כל תשא עון וקה טוב ונשלמה פרים שפתינו אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמ' עוד אלהינו למעשה ידינו. ואמרו שובה, שוב ממה שהיית בו, והוא שער עויבת החטאים. ואמרו כי כשלת, רוצה בו החרטה, רוצה לומר כי החטאים ההם רעים ומכשולים. ואמרו קחו עמכם, רוצה בו בקשת הכפרה. ויש הנה מלה נכרית, כל תשא עון וקה טוב, כנגד מה שתכפר לנו, נודה לך ונאמר טוב וישר יי', וכמו המלה הזאת (יסעי ל') כל הוביש על עם לא יועילו למו ועקר גורתו מן כל קבל אשר בלשון התרגום, וכבר התחבר עם העברי באמרו (קבלת ה') כל עמת שבא כן ילך. ובו עוד, ונשלמה פרים שפתינו, יתכן להיות וכפרים, ויתכן שיש בו הסתר, ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו. ואמרו אשור לא יושיענו, ועל סוס לא נרכב, ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. שער עויבת ההשנות. וספר הנה אלה הג' דברים, על אשור וסוס וע"ז, מפני שהם הנראים יותר במוני החטאים שחטאו, כאשר הוא כתוב בתחלת הספר, (סוטה ח') כי המה עלו אשור פרא בורד לו. ועוד (סס) כי הרבה אפרים מובהות לחטא. וכן אם היו הנגלים שבחטאי העם גנוב ורצוח ונאוף, היה אומר דם נקי לא נשפוך, נאוף לא ננאף, וגנבה לא נגנוב. וכאשר ישלמו אלה הארבעה הם גררי התשובה, ואינני ירא על רב עמינו שיפילו מגררי התשובה כי אם זה השער הרביעי, רוצה לומר ההשנות, כי אני בוטח כי בשעת הצום והתפלה, יעזבו ויתחרטו ויבקשו הכפרה, אך אני חושב שהם מסכימים לשנות, ואחר כן אומר

מה תהיה התחבולה להסיר המחשבה לשנות מהלבבות, אומר לחבר דברים בפרישות מן העולם, ויזכור האדם ענין חלישותו ועניו ויגיעתו ומותו והפרד חלקיו, והתולעה והרמה, והחשבון והיסורין, והרומה לזה, ומה שהוא מתחבר למה שיש בזה, עד שימאס בעולם הזה, וכאשר ימאס אותו כלו יכנסו חטאיו בכלל המאוסים, ויטיב את דעתו לעובם. ואומר כי על כן מצאתי החכמים הראשונים, נהגו לומר ביום הכפור כמו אלה החבורים אתה מבין שרעפי לבי, ואל תבא עמנו בתוכחות, אדון כל פעל והרומה להם. ולאֵלה הארבעה סמוכים שלשה, והם התוספת בתפלה ובצדק, ולהשיב בני אדם למוטב, אמר (משלי י"ו) בתפלה וצדקה בחסד ואמת יכופר עון וביראת יי' סור מרע. ובהשיב בני אדם למוטב (תהלים ל"א) אלמדה פושעים הרכיך וגו'. ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם שלא ישנה, תהיה תשובתו מקובלת. ואם תשיאהו התאוה אחר כן לשנות, אין תשובתו נפסדת, אך ימחלו לו העונות שהיו קודם התשובה, ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה. וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות, שישלב ואחר כן ישנה לחטא, אין כותבין עליו כי אם מה שאחר התשובה, כשתהיה בכל פעם דעתו שלמה ולבו טוב שלא ישנה. וזה אשר אתה מוצא הכתוב אומר (עמוס א') על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, איננו בקבול התשובה, אבל הוא בדהות הענש מהם אחר השליחו, כאלו היה שולח אל עם שישבו, ואם לא ישובו, אביא עליהם החרב והרעב, ואם ישובו אחר השליחות הראשונה או השנית או השלישית, לא יביא עליהם מה שאמר להביא, ואם לא, יגזור עליהם מה שאמר, אפילו אם ישובו אחר כן לא יועיל להם תשובתם ברביעית, לדהות מהם הענש ההוא בעולם הזה, אבל היא מועילי להם להנצל בעולם הבא.

ובין שבארתי המאמר הזה, אחבר אליו שאר הדברים אשר לא תקובל עמהם התפלה, ואומר כי הם שבעה. תחלתם, כשיתפלל אדם אחר שנגזר דין עליו בדבר, כאשר ידעת מענין משה רבינו. ע"ה, (דברים ו') ואתחנן אל יי', וענה אותו רבֵלך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. והשני התפלה מבלי כוונת הלב, וכמו שאמר (תהלים ע"ח) ויזכרו כי אלהים צורם

וגו' ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו וגו' והשלישי מי
 שאינו רוצה לשמוע דברי תורה, כמו שאמר (משלי כ"ח) אוטם
 אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה והרביעי מי שמתעלם
 מזעקת העני, כמו שאמר (סס כ"ח) מסיר אזנו מזעקת דל גם
 הוא יקרא ולא יענה. והחמישי מי שמתיר לעצמו ממון שאסור
 לו, כמו שאמר (מיכה ג') ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם
 הפשיטו וגו' אז יצעקו אל יי' ולא יענה אותם והששי כשהוא
 מתפלל בלא טהרה, כמו שאמר (ישעי' ח') גם כי תרבו תפלה
 אינני שומע ידיכם דמים מלאו רחצו הזכו וגו' והשביעי מי
 שרבו עונותיו ואיננו מתפלל בתשובה, כמו שאמר (זכרי' ו')
 קראתי ולא שמעו בן יקראו ולא אשמע וצריך שאבאר במקום
 הזה, שכל העונות ימחלו עם התשובה, חוץ משלשה, המתעה,
 עם ברעת רע שמראה להם, או בהוראה רעה שמורה להם, כי
 לא יתכן לו להשיב את מה שעשה, ובו אמר (משלי כ"ח) משגה
 ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפיל ותמימים ינחלו טוב ומי
 שהוציא שם רע על חבירו, כי אי אפשר לו להשיבו, ובו
 אומר, פן יחסך שומע ודבתך לא תשוב (סס כ"ח) ומי
 שיש בידו גולה ואיננו משיבה אל בעלה, כמ"ש (ויקרא ס')
 והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגולה אשר גול ואמר
 (יחזקאל ל"ג) חבול ישיב רשע גולה ישלם בחקות החיים הלך
 ואם ימות הנגול ישיב ליורשיו, כמ"ש (סס ויקרא) לאשר הוא
 לו יתננו ביום אשמתו ואם לא ידענו, יפקירנה ותהיה הפקר
ואבאר עוד מה שיערתי לבאר מן העונות, אשר אי
אפשר שלא יענש עליהם בעולם הזה, אעפ"י שעשה תשובה,
ואומר שהם ארבעה: תחלתם שבועת שוא, אמר בה (שמות
כ') כי לא ינקה יי' את אשר ישא שמו לשוא והשני שפיכות
דם נקי, אמר בו (עובדי' ח') ונקיתי דמים לא נקיתי והשלישי
הבא על אשת איש, אמר בו (משליו') כן הבא אל אשת רעהו לא
ינקה כל הנוגע בה והרביעית ערות שקר, אמר בה (סס י"ט)
עד שקרים לא ינקה ויפיה כזבים לא ימלט ויתחבר אליהם מה
שנחתם עליו גור דין כמו, רב לך, (דברים ו') כאשר בארנו
והתשובה עם אלה החמשה מקובלת, אלא שאיננו נמלט מרעה
שחבא עליו בעולם הזה עליהם ומי שהרע לחברו שלא בממון,
אבל בגדוף או בהכאה, הדבר תלוי במחילתו ואם ימחל לו,

יסור ענשו, כמו שאמר (בראשית ל') כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וגו'. וצריך שישאל ג' פעמי', כמו שאמ' (סס) 'אנא שא נא ועתה שא נא'. ואם ימות המגודף או המוכה, יאמר במעמד עשרה אנשים, חטאתי לפלני ג' פעמי', כי אם היה חי וישאל ממנו כן, ולא היה עוניהו היה נמחל לו. ואבאר עוד הזכויות אשר אי אפשר שלא יבא עליהם גמול בעולם הזה, אפילו אם יכפור אדם. ואומר שהם שלשה, כבוד אב ואם, כמו שאמר (שמות כ') כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך. והרחמים על בעלי חיים, כמו שאמר (דברים כ"ג) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. ושיהיה משאו ומתנו באמונה, כמו שאמר (סס כ"ה) אבן שלמה וצדק יהיה לך. ויתחבר אל זה היעידה בטובה כשתהיה בגור דין, כמו שאמר ליהוא (מ"ג ע"ו) בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל בגור דין. וחטא הוא ובניו, ולא היה אפשר שלא להשלימם מה שיעדו בו. ואל יחשוב חושב שאמרו והיה בכך חטא בקצת העונות, שאי אפשר מבלי ענש בעולם הזה, כי המאמר הזה איננו כי אם בשלשה דברים, באחור הנדרים והם לאלהים, יתכן למחול התאחרים, ובהמנע מהלוות לעני, והוא נמחל עם התשובה, והארכת שכר שכיר והוא נכנס בשער הגולות.

ואבאר עוד שיש לתשובה חמש מעלות כל מעלה קודמת מהם גדולה מהמתאחרת. הראשונה שישוב האדם בשנים אשר חטא בהם, ובעיר ההיא אשר חטא בה, ושיהיו עניני חטאיו מצויים לו, ובוה הוא אומר (יחזקאל י"ח) השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה. והשנית שיעברו השנים ההם ויצא מן העיר ההיא ויסורו ממנו עניני חטאיו, ובו אומר (ישעי' ל"ה) שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל. והשלישית שלא ישוב עד שיפחידוהו ברעה שתבא עליו, כמו שאמר לאנשי ננוה (יונה ג') עוד ארבעים יום וננוה נהפכת. והרביעית מי שלא שב עד שבאה עליו קצת הרעה אשר הפחידוהו בה, כמו שאמר (ד"ה ב' ל') בני ישראל שובו אל יי' אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הפלטה. והחמישית אם ישוב שעת צאת נפשו, הוא גם כן נקרא שב, כאשר אמר (חיוז ל"ג) ותקרב לשהת נפשו וחיתו

לממיתים, יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה. ועל כן מנהגנו לאמר לחולה קרוב לפני מותו, אמור, הטאתי ועויתי ופשעתי, תהא מיתתי כפרה לכל עונותי. (ס) וכיון שהשלמתי ביאורי העשרה ההם אשר הקדמתי שמוחם, אומר עתה באדם השוה. והוא אשר שעור עונותיו כשעור זכויותיו, האדם הזה אם ימצא מרוחם, ונחשב עם הצדיקים. והוא שהרחמים הנזכרים לבורא יתברך ויתעלה, מפני שאי אפשר שיחולו עליו ויבואו בו, מפני שאין בו מקרה כאשר הקדמנו, ראוי שיהיה מושב אל הנבראי, ויהיו משמות הפעל. ויעלה בידינו מהם שלשה ענינים האחד קבול התשובה, כאשר אמר (יסעי' ל"ה) וישב אל יי' וירחמהו. ושמוע תפלת מי שהוא בצרה, כמו שאמר (חזקוק ז') ברגו רחם תזכור. והשגת השוה בצדיקים, כמו שאמר (תכליס ק"י) חנון יי' וצדיק ואלהינו מרחם. ואמרו רבותינו ורב חסד מטה כלפי חסד, שאם היתה שקולה מכרעת, ועל כן לא יהיו בני אדם בעת הגמול כי אם שתי כתות, אין בהם שלישות אלא צדיקים ורשעים בלבד כאשר אמר (מלאכי ג') ושבחתם וראיתם בין צדיק לרשע.

ואני רואה לשום במאמר הזה הרברים האלה, ואומר כי העבודה מן החשובים יותר חשובה כמו שאמר (תכליס ל"ג) רננו צדיקים ביי'. והחטא מהם יותר גדול, כמו שאמר (ירמי' כ"ג) כי גם נביא גם כהן חנפו. והעבודה במקום הנבחר המיוחד, יותר חשובה, כאשר אמר (יחזקאל י"ז) כי בהר קדשי בחר מרום ישראל שם יעבדוני כל בית ישראל. והחטא במקום הנבחר יותר גדול, כמו שאמר (ירמי' מ"ג) גם בביתי מצאתי רעם נאם יי'. והפרישות בבחרות יותר חשובה, כמו שאמר (עמוס ז') ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים. וההפקר בזקן יותר מגונה, כמו שאמר (סעז') גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע. וההאמנ' ברש יותר גדולה, כמו שאמר (משלי י"ט) טוב רש הולך בחומו מעקש דרכים. והעשק מן העשיר יותר גדול, כמ"ש (סמואל, ז' י"ג) ויקח את כבשת האיש הרש ושאר הענין. ועוזר האויב יותר גדול, כמ"ש (סמואל א' כ"ד) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. וההזקה לאוהב יותר קשה, כמ"ש (תכליס ל"ה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו.

והענוה מהגדול יותר גדולה, כמ"ש (במדבר י"ג) והאיש משה ענו מאד מכל האדם. והגאווה מן השפל יותר קשה, כמ"ש (תהלים י"ג) כרום זלוח לבני אדם. וחמום העני יותר קשה, כמ"ש (משלי ל') לאכול עניים מארץ ואביונים מבני אדם. והזקת החכם ומי שמועיל לבני אדם יותר קשה, כמ"ש (עמוס ח') כי ידעתי רבים פשעיתם ועצומים הטאתיכם צוררי צדיק לוקחי כפר. ורוב העשוקים יותר קשה, כי עושק אלף איש באלף זוו יותר קשה משיעשק בהם חמש מאות איש, כמ"ש (איוב ל"ה) מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים. והחטא ביום הנכבד יותר קשה, כמ"ש (יסעי ל"ד) הן ביום צמכם תמצאו הפץ. והצדקה מן העני יותר חשובה, כמ"ש (משלי ט"ו) טוב מעט ביראת יי'. והצום מן המעונג יותר חשוב, כמ"ש (יואל ב') יצא חתן מהדרו וכלה מחופתה. כאשר צונו להקדיש הבכורים והבכורים, וכהתפלל בבקר כזרוח השמש, כי אלה דברים יקרים אצלנו, כמ"ש (דברים י"ג) וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליי'.

וכיון שזכרתי הענינים האלה, אני צריך לדבר בשער המחשבות, ואומר כי המחשבות שיעלו על לב בני אדם וידחו ואותם, יש להם על זה גמול רב, כמ"ש (יסעי ל"ה) יעזב רשע דרכו איש און מחשבותיו. ומי שיטה אליהם, ואחר כן יחשב במעשה ולא יעשהו, יש עליו אשמת ההסכמה, לא אשמת המעשה, כמ"ש (משלי ט"ו) תועבת יי' מחשבות רע. ואין בכל הדברים מה שיענש האדם עליו ועל מחשבתו ועל מצפונו, חוץ מהכפירה בבורא, כי הוא דבר לא יגיע אדם אליו כי אם במחשבה בלבד, ובו נאמר (יחזקאל י"ד) למען חפוש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם. ואומר בסוברים הסוברים בפסוקים על ארבעה דרכים, מי שסובר להפיק בין פסוק ובין מה שיש בנראה, או בשכל, או מה שיש בכתוב אחר, או מה שיש בקבלה, וישלם לו זה יהיו לו עליו גמול, ובו אומר (משלי ג') אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה או תבין יראת יי' וגו'. ואם לא ישלם לו זה, אין לו גמול כי אם ענש. והסובר במצות והוליד ספק, הוא משיג את נביאי השקר, אשר נאמ' בהם (יחזקאל י"ג) אשר הולכיו אחר רוחם, ולבלתי ראו. והסובר בעניני הבורא וחדש, הוא משיג את הכופרים,

כאשר סוברים בפר' נעשה אדם בצלמנו, וחשבו כי מלאך ברא
 אדם וכל העולם. ובהם אמ' (תהלים קל"ט) אשר יומרך
 למזימה נשוא לשוא עריך. ואומר, והדיין אשר מיסר ועונש
 מעצמו, אם כונתו שמירת התורה ותקנתה, יש לו גמול, וכמו
 שאמרו רבותינו ז"ל, בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה,
 ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ואם
 מכויין בזה לנשות או לבצוע, הוא מאבד את עצמו, כמ"ש (משלי
 י"ז) גם ענוש-לצדיק לא טוב. ואומר בעמי הארץ רוצה לומר
 אשר לא למדו, והם שואלים החכם אשר באנשי דורם והטוב
 שבהם, ועושים על פיהו, תורתם שלמה כמ"ש (סס"י) שפתי צדיק
 ירעו רבים וגו'. ואם לא יעשו כן אין להם אמתלא, ובהם הוא
 אומר (סס"ט"ז) לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך.
 ואומר בעניים אשר ישיגם הקצור בתפלתם ועבודתם, כל מי
 שמקצר מהם בעבור המזון יש להם אמתלא. ומהם שיש
 למעלה ממנו הם נתבעים, כמ"ש (איוב ל"ז) יחלץ עני בעניו ויגל
 בלחץ אונם. ואומר בחולים שאין להם אמתלא במה שמעוולים
 בו את הדין בחלים, כמ"ש (קוטע"ז) ולא זעקו אלי בלבם כי
 יילילו על משכבותם. ואומר בשכורים שאין להם אמתלא על
 מה שחוטאים בעת שכרותם, כי הדין, שכור מקחו מקח וממכרו
 ממכר, עבר עבירה שיש בה מיחה, ממייתין אותו, מלקוח,
 מלקין אותו. ואומר בנגושים מישראל בידי גוים שאין להם
 אמתלא על קוצם, אבל יסבלו כמ"ש (איכה) יתן למכהו לחי
 ישבע בהרפה. ואומר בשונים בעבירות, כי תשובתם יותר
 קשה, כמ"ש (משלי כ"ו) ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולחו.
 ואמרו רבותינו האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות
 תשובה. ואומר בסומכים על כפרת יום כפור, שלא יועיל
 להם בלי תשובה, וכמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה יכול
 לכפר על השבים ועל שאינן שבים, תלמוד לומר אך בעשור,
 הא אינו מכפר אלא על השבים בלבד. ואומר במפסידו בני
 אדם, שתשובתם לא תשלם בהרגל, וכמו שאמר (ירמ' ב) מה
 חיטובי דרכך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדת את דרכך.
 ואומר במצדיקי בני אדם, כי חטאיהם לא ישלמו בהרגל,
 כמ"ש (איוב כ"ג) באשורו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט
 מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו. ואני יודע

כי אלו קבצתי הענינים הרבים, לא הייתי משלים מה שצריך אליו מהערת בני אדם על תורתם, אך אלה הכללים קרובים יהיו מועילים להם בעזר הבורא.

נשלם המאמר החמישי מן הספר.

המאמר הששי

בעצם הנפש ובמיה ובמה שסמוך לו :

אמר יהודה בן שאול. אמר המתבר, הודיענו אלהינו יתברך ויתעלה, כי התחלת נפש האדם בלבו, עם שלמות צורת גופו, כאמרו (זכריה י"ג) משא דבר יי' על ישראל נאם יי' נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח אדם בקרבו. ושהוא שם חלקים לעמידתה מקובצים. וכאשר ישלם יפריד ביניהם, עד שיתום מספר הנפשו אשר הייבה חכמתו לברוא איתם, וכאשר יתום אותם, יחבר בינם ובין גופותם וחלקיהם, והעמידו לנו נביאיו האותות והמופתים על זה, וקבלנום מהרה. ואחר כן התעסקנו להתקיים לנו זה בדרך העיון, על הדרך אשר הלכנו בה בשאר המאמרים הקודמים.

ותחלת מה שראוי לחקור עליו עצם הנפש ומה הוא? והוא שמצאתי בני אדם חולקים בעצמה, מחלוקות נפלאות מטרידות הלבבות, אני רואה לעוזב זכרון רובם, ואביא מהם שבעה דעות, וזלת הארבעה הראשונים אשר קדם זכרם, והיו אחד עשר. כי הארבעה ההם, כבר בחנתיים ודקדקתיים ונפסדו ארבעתם ובטלו. והם הרוחניים, ודעת שהדברים מעצם הבורא, ודעת שהם ממנו ומדבר אחר ודעת בעלי השניים. וכיון שהנפש אחד מהדברים הידועים, כאשר הכניסוה בכלל הדברים ההם, כבר נכנסה גם כן בכלל התשובה על המאמרים ההם, ואין אנו צריכים לשנותם, אבל אזכור אלה השבעה, ואומר תחלה, מצאתי אנשים חושבים, כי הנפש מקרה מהמקרי, וכמדומה לי כי אשר הביאם אל המאמר הזה, בעבור שלא ראו אוחה, אבל ראו פעלה, וחשבו בעבור דקותה מהרגיש אותה בחוש, שהיא מקרה מפני דקות המקרים, ועם זה נחלקו חמש מחלוקות, קצתם חשבוה מקרה מניע עצמו, וקצתם חשבוה